

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/42916>

Please be advised that this information was generated on 2021-01-19 and may be subject to change.

Jean Paulhan als hoofdredacteur van de *Nouvelle Revue Française* in de jaren 1925-1930

SOPHIE LEVIE

In de rubriek 'Tijdgenoten' in het weekblad *De Amsterdammer* van februari 1922 verhaalt de Leidse classicus en criticus W.G.C. Byvanck van een ontmoeting met André Gide. Alsof hij mijmert boven een bladzij uit een album waarop de foto's van buitenlandse familieleden zijn geplakt, zo begint hij het relaas van het gesprek over de nieuwe ontwikkelingen in de Franse literatuur, dat hij met de bewonderde Gide in Parijs heeft mogen voeren.

Geen enkel onvertoegen woord moge mij ooit ontsnappen over eenig Parijsch tijdschrift. Ik eer de *Revue des deux mondes* als mijn ouders en de *Revue de Paris* en de *Nouvelle Revue de France* als het kroost van de oudere *Revue*. Ik heb de opkomst bijgewoond van de *Mercur de France* en ik bewonder het tijdschrift, nu het gewichtig is geworden en wichtig, evenzeer als ik het heb liefgehad in de periode van z'n interessante magerheid. Voor de *Revue Universelle* zou ik willen vechten en mijn leven offeren, en zoo zou ik ze alle kunnen opnoemen met een betuiging van aanhankelijkheid en wenschen voor blijvend geluk, maar dan blijft er nog één over, waaraan ik mijn hart heb gegeven, en dat is de *Nouvelle Revue Française*, zoo keurig van uiterlijk in haar discreet getinte kleed – men hoeft niet te vragen waar zij van daan komt, – zoo verstandig en vroolijk waardig wanneer zij begint te spreken.

In zichzelf heeft de *Revue* haar stuur en maat. Er is geen toon die wil overheerschen. Zij verkeert in een harmonische periode van haar bestaan. Zoo is het mij voorgekomen. Kracht gaat van haar uit door de samenwerking van gevarieerde elementen.¹

Het is opmerkelijk dat Byvanck harmonie en evenwicht als kenmerkende elementen van het tijdschrift noemt. Dat zijn exact de woorden waarmee vriend en vijand in Frankrijk en daarbuiten, decennialang het tijdschrift hebben gekarakteriseerd. Het noemen van de *Nouvelle Revue Française* vormt echter slechts de opmaat van zijn bespreking. De associatie van Gide met het tijdschrift ligt voor de hand: Gide was in 1908 immers de initiatiefnemer voor de oprichting van het tijdschrift, dat hij vanaf

1909 tot de Eerste Wereldoorlog met een groep vrienden redigeerde. Toch was Gide maar heel kort in een officiële functie bij het blad betrokken en speelde hij in 1922, ten tijde van de ontmoeting die Byvanck beschrijft, zijn rol veeleer achter de schermen dan op de voorgrond. De namen die in de jaren twintig bij de redactievoering van de NRF horen, zijn die van Jacques Rivière (tot diens plotselinge dood in 1925) en daarna die van Jean Paulhan; onder hun leiding groeit het tijdschrift in het interbellum uit tot een instituut dat in Frankrijk en daarbuiten voor vele generaties tijdschriftmakers een voorbeeld zal zijn.²

Een comité voor de NRF

In een brief uit 1927 vraagt Jean Paulhan, die dan twee jaar hoofdredacteur is, aan de auteur Marcel Arland, ook al enkele jaren bij het tijdschrift betrokken, eens te overwegen of het niet aardig zou zijn als zij tweeën, met nog een of twee anderen, maandelijks bijeen zouden komen om over de gang van zaken in 'hun' tijdschrift, de *Nouvelle Revue Française*, te discussiëren. In een eerdere brief heeft hij aangekondigd dat hij veel over het blad heeft nagedacht en dat hij de resultaten van zijn denkwerk binnenkort aan Arland zal voorleggen. Hij laat weten:

zich graag een kernredactie van vier personen voor te stellen, waarvan Fernandez, Arland en hijzelf deel zullen uitmaken. Eenmaal per maand zou deze dan moeten vergaderen tijdens een lunch, waarna of waarvoor een van de drie (of vier) een verhaal zou voorlezen of een studie van eigen hand, waarover men dan zou kunnen discussiëren. Hij stelt zich voor dat dit gezelschap de NRF zal gaan trekken, waarbij het een soort comité vormt dat zich met name voor het kritische gedeelte van de NRF verantwoordelijk weet (het notenapparaat of kritische artikelen) en waarover zij geheel en al de scepter zal zwaaien. Om dit te verwezenlijken zal het comité aan deze en gene kritische bijdragen moeten vragen of deze zelf moeten redigeren. Voorts zal dit kunnen worden gerealiseerd via korte aantekeningen en een overzicht van hetgeen er in de andere contemporaine tijdschriften besproken is. Deze laatste rubrieken zullen onder twee verschillende pseudonimen verschijnen en geheel en al in handen blijven van de leden van de kernredactie. Dit alles dient voorlopig onder ons te blijven. Denk er serieus over na. Vertrouwen en vriendschap zijn ervoor nodig evenals een soort beslissing waardoor de vriendschap een nieuwe uitdaging krijgt. Ieder van ons zal de taak krijgen om de twee (of drie) anderen te sturen. Denk er serieus over na en vertel me daarna wat je zoal bedacht hebt.³

De kernredactie waarover in deze brief wordt nagedacht, is inderdaad gevormd. Wie er exact deel van gaan uitmaken, wordt in wat volgt onthuld. Bovenstaand schrijven maakt al wel duidelijk dat Paulhan zich, in de formulering van zijn wens een comité als klankbord voor het tijdschrift te formeren, direct de grote strateeg betoont, die hij in zijn vijftigjarige betrokkenheid bij de NRF steeds opnieuw blijkt te zijn. Bovendien zet hij hiermee de traditie voort van voortdurende groepering en hergroepering, die de redactievoering van het tijdschrift kenmerkt vanaf de oprichting door André Gide en zijn vrienden tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in 1940.

In deze bijdrage wordt beschreven hoe Paulhan, door zijn correspondentenkring zorgvuldig te onderhouden, een groot netwerk van auteurs en intellectuelen samenstelt, waardoor het mogelijk wordt de NRF te laten uitgroeien tot het meest gezaghebbende literaire tijdschrift van Frankrijk, van 1925 tot aan de Tweede Wereldoorlog. In hoeverre het comité waarvan hierboven sprake is, daarin instrumenteel is geweest, komt in een aparte paragraaf aan de orde. Het is, gezien de omvang en de complexiteit van het materiaal, slechts mogelijk enkele lijnen te volgen die Paulhan tijdens zijn redacteurschap uitzette. Daarom is als beginpunt 1925 gekozen, het jaar waarin Paulhan de rol van Rivière overneemt en wordt een aantal resultaten van Paulhans strategie gemeten tot 1930.

De NRF onder Jacques Rivière

Nadat de NRF tijdens de Eerste Wereldoorlog haar uitgave heeft gestaakt, verschijnt in juni 1919 het eerste nummer van het interbellum. Het is opmerkelijk dat deze aflevering niet als nummer één in een nieuwe reeks gepresenteerd wordt, maar wordt uitgebracht als nummer 69, om aldus de continuïteit met de vooroorlogse NRF te beklemtonen. Het tijdschrift zal, zonder onderbrekingen, jaar in, jaar uit, de eerste dag van iedere maand verschijnen, totdat in juni 1940 het blad opnieuw voor enige tijd verdwijnt.⁴ Als directeur wordt in 1919 Jacques Rivière aangesteld, een auteur en criticus die vanaf 1910 in het blad publiceert en daarnaast tijdens de eerste periode de functie van secretaris heeft uitgeoefend. Rivière is één van de vele NRF-auteurs die aan het begin van de oorlog wordt gemobiliseerd, hij komt in Duitse handen en denkt tijdens zijn krijgsgevangenschap, die hij voor een deel in een Zwitserse kliniek doorbrengt, na over de richting die de NRF bij herverschijnen zal moeten opgaan. Al voor het eind van de oorlog maakt hij zijn ambitie kenbaar om directeur te worden.⁵ Hij is voorstander van een *littérature pure* en wil dat in het blad duidelijker naar voren laten komen dan voor de oorlog het geval was. Rivière vertegenwoordigt daarmee een van de twee houdingen ten opzichte van de literatuur en haar positie in de maatschappij, die van meet af aan fel zijn bediscussieerd in de redactie.⁶ De groep rond

Gide, ook wel de *pères fondateurs* genoemd, vindt hem voor het directeurschap echter te jong (hij is op dat moment 33 jaar); bovendien heeft hij nog niet voldoende invloed en autoriteit in het literaire leven en beschikt hij niet over een eigen vermogen.⁷ Dat hij desondanks wordt benoemd in de functie die hij begeert, komt doordat daarmee de invloedssrijd tussen de uitgever Gaston Gallimard en Gide op een ander spoor wordt gebracht.⁸ Vanaf 1919 is Gallimard directeur van de uitgeverij en wordt Rivière directeur van het tijdschrift. Gide zal zich hoofdzakelijk op zijn eigen literaire arbeid richten, zo wordt bepaald. Dat daarmee noch de problemen zijn opgelost, noch voor de buitenwereld helderheid is geschapen over de positie van diegenen die direct bij de uitgeverij en het blad betrokken zijn, blijkt op vele plaatsen in de correspondentie en de secundaire literatuur.⁹

Rivière en Paulhan corresponderen sinds 1918 en een eerste ontmoeting heeft al plaatsgevonden voordat de NRF in juni 1919 opnieuw verschijnt. Paulhan wordt door Rivière beschouwd als een mogelijke medewerker en inderdaad verschijnen er een aantal teksten van hem in de eerste nummers uit 1920. Kort daarop biedt Rivière Paulhan aan, hem terzijde te staan bij het ordenen van de manuscripten van Alain-Fournier, de zwager van Rivière en de auteur van de roman *Le grand Meaulnes* (1913), die aan het begin van de oorlog is omgekomen. Na deze eerste klus volgen er meer, en met ingang van april 1920, wordt Paulhan verantwoordelijk voor de rubriek 'la revue des revues'. Rivière is zeer ingenomen met Paulhans zorgvuldige werk en vanaf 1 juli wordt hij officieel benoemd als algemeen secretaris, zowel van het tijdschrift als van de uitgeverij, de *Librairie Gallimard*.¹⁰ Hij wordt in deze functie onder andere belast met de propaganda, waarbij de uitbreiding van het abonneestand zijn eerste taak is.¹¹

Terwijl Rivière en Paulhan de opvatting delen dat een literaire tekst geen plaats is om morele of politieke boodschappen te verkondigen, vullen zij elkaar wat hun literaire voorkeuren betreft aardig aan. Rivière staat zeer aarzelend ten opzichte van experimenten als die van de surrealisten, ijvert met succes voor de publicatie van het werk van Proust in de NRF en is geïnteresseerd in spirituele zaken. Paulhan heeft een open houding tegenover alle vernieuwingen. Hun karakters zijn ook complementair: waar Paulhan bewust op de achtergrond blijft, goed kan bemiddelen en alle details overziet, is Rivière ambitieus, vaak ongeduldig en nogal chaotisch.

Begin 1925 overlijdt Rivière heel plotseling en na een kort interregnum volgt Paulhan hem op, niet als directeur, maar als hoofdredacteur van de NRF.¹²

Jean Paulhan: het begin van zijn carrière

Paulhan (1884-1968) wordt geboren in een protestantse familie in Nîmes. Zijn middelbare-schoolopleiding krijgt hij in Parijs, daarna studeert hij letteren en filo-

sofie aan de Sorbonne. Van 1908 tot 1910 verblijft hij op Madagascar als leraar Latijn, kolonist en goudzoeker. Naast deze bezigheden verdiept hij zich onder andere in de zogenaamde *hain-tenys*, een literair genre dat specifiek is voor het eiland en dat wat betreft vorm en inhoud het meest op aforismen lijkt. De fascinatie met taal krijgt gestalte in een onderzoek dat hij in deze periode, en wat later als leraar Malagassisch in Parijs, uitvoert onder begeleiding van de etnoloog Lucien Lévy-Brühl en de linguïst Antoine Meillet. De interesse voor taal zal tot het eind toe zichtbaar blijven in zijn kritische oeuvre.¹³

Zijn belangstelling voor het milieu van de NRF blijkt uit twee pogingen die hij, na zijn terugkeer in Parijs, onderneemt om teksten in het blad gepubliceerd te krijgen. Beide keren ontvangt hij een afwijzing. Voordat zijn naam geassocieerd kan worden met NRF-kringen, is hij echter al bij de organisatie en de administratie van twee andere tijdschriften betrokken, *Le Spectateur* en *La Vie Contemporaine*, maar dat zijn geen van beide literaire tijdschriften, zoals de NRF of *Le Mercure de France*. Aan het begin van de oorlog wordt Paulhan gemobiliseerd, hij raakt echter al snel gewond en in 1915 en 1916 legt hij zijn oorlogservaringen vast in een autobiografisch relaas, *Le Guerrier appliqué*, een tekst die hij op eigen kosten publiceert.¹⁴ Zijn boek wordt zeer gunstig in de pers ontvangen en hij besluit het toe te sturen aan de auteurs die hij op dat moment het meest bewondert: Valéry, Apollinaire en Max Jacob, Rivière, Schlumberger en Gide.¹⁵ Zo bevordert hij zijn eigen intree in de literaire kringen in Parijs.

Hoe bruisend het literaire verkeer in de hoofdstad is, kan goed worden gevolgd in de vele correspondenties en autobiografische schetsen die zijn bewaard en uitgegeven. Deze bronnen vormen met de administratie van verschillende boekwinkels, met name die van Adrienne Monnier, *La Maison des Amis du Livre*, en aan de overkant van de *rue de l'Odéon* de winkel van Sylvia Beach, *Shakespeare and Company*, het materiaal waaruit een beschrijving van het literaire leven van dag tot dag bijna binnen handbereik komt.

Niet alleen degenen aan wie Paulhan zijn boekje stuurt, lezen zijn tekst en uiten hun bewondering, ook André Breton heeft Paulhans schets reeds bekeken. Deze maakt zijn enthousiasme kenbaar aan Louis Aragon. Aan het eind van 1917, of vroeg in 1918, vindt daarop een eerste ontmoeting tussen Breton en Paulhan plaats in de boekwinkel van Monnier. Deze winkel, die ook de rol van bibliotheek vervult, is sinds november 1915 geopend en fungeert als een belangrijke ontmoetingsplaats voor auteurs en intellectuelen.¹⁶ Paulhan leent er in 1917 de eerste nummers van het tijdschrift *Dada* en uit zijn koop- en leengedrag, dat is te volgen via de fiches van Monniers bedrijf, wordt duidelijk dat hij zich op de hoogte wil stellen van alle bewegingen op het letterkundige front. Met de (toekomstige) surrealisten deelt Paulhan de specifieke belangstelling voor taal en hij zal enkele jaren publiceren in hun tijdschriften *Nord-Sud* en *Littérature*.

Door toedoen van Aragon ontmoeten Paulhan en Gide elkaar in 1919. Gide neemt de twee mee naar 'une séance de gymnastique rythmique'¹⁷ in de buurt van het Trocadéro en enige tijd later volgt Paulhans introductie bij de uitgeverij van Gallimard, die hij de eerste keer bezoekt in gezelschap van Rivière.¹⁸ Op het moment dat hij medewerker wordt van de NRF en tevens lid van het *comité de lecture* van de uitgeverij¹⁹, heeft Paulhan dus al kennism gemaakt met een aantal sleutelfiguren in het veld. Hij krijgt vier jaar de tijd om zijn contacten uit te bouwen en zijn ervaring als tijdschriftenman te vergroten: in 1925 krijgt hij zelf de plaats die bovenal door zijn inspanningen zal uitgroeien tot één van de belangrijkste posities in het Franse literaire leven van het interbellum.

De NRF vanaf 1925

Nieuwe teksten uit alle richtingen die in de Franse literatuur te onderscheiden zijn, een open blik naar het buitenland, literaire kritiek in verschillende vormen, poëtische essays waarin actuele posities in de literatuur worden aangevallen of verdedigd en aandacht voor het muziek- en toneellevens en tentoonstellingen, dat is de stof waarvan ieder nummer van de NRF wordt gevormd. Paulhan heeft vanaf 1 april 1925 officieel de verantwoording voor de teksten die worden opgenomen. Dat hij allereerst zorg draagt dat er zo min mogelijk verandert, opdat de lezer zijn vertrouwen niet verliest, toont een blik op de *sommaires* van 1925 en de jaren daarna, in vergelijking met de inhoud van het tijdschrift onder Rivière's bewind. Maar naast de continuïteit zijn duidelijk eigen keuzes zichtbaar.

In 1925 staan de laatste afleveringen van Joseph Conrads roman *Heart of Darkness* uit 1902 in een vertaling van André Ruyters, in het blad.²⁰ Tevens worden drie delen van Gides roman *Les Faux-Monnayeurs* en prozastukken van Marcel Proust, Antonin Artaud en een groot aantal anderen opgenomen. Het patroon dat Paulhan gaat volgen, wordt uit het noemen van deze enkele namen al zichtbaar. Gide en Ruyters zijn beiden vanaf het begin van de eeuw bij het tijdschrift betrokken, Proust is één van de schrijvers voor wie Rivière een lans heeft gebroken en de avantgardist Artaud is een nieuwkomer die Paulhan via zijn banden met de surrealisten heeft kunnen rekruteren. Het bestaande netwerk wordt ingezet en nieuwe banden worden aangeknoopt.

Vanaf de eerste jaren van de NRF tot aan de Tweede Wereldoorlog is de roman het genre dat de volle aandacht krijgt van de makers van het blad. In 1913 is in afleveringen een verhandeling van Rivière opgenomen over de avonturenroman, één van de genres waarmee de crisis waarin de roman verkeert, althans in de ogen van de groep rond Gide, dient te worden overwonnen.²¹ In 1919 geeft hij in een polemische recensie van Julien Benda's essay *Belphégor* zelf aan dat de groep rond de NRF de gen-

res 'qui exigent du raisonnement, de la composition et de l'artifice'²² met succes heeft begunstigd, waarmee de crisis dus min of meer als bezworen wordt verklaard. Soortgelijke uitspraken en de daarbijbehorende publicatie van romans en verhalen, vaak in feuilletonvorm, leveren de NRF de kwalificatie 'académie du roman' op.²³ Paulhan neemt de zorg om de vernieuwing van de roman over en geeft deze tussen 1925 en 1930 een eigen wending door de opname van werk van bijvoorbeeld Henri Pourrat (vanaf 1926), André Chamson (vanaf 1927), André Malraux (1928), Jean Prévost (1928) en Jean Giono (1929). Door tegelijkertijd ook prozaïsten als André Suarès, François Mauriac en uiteraard Gide te plaatsen, bewaakt hij de verhouding tussen de generaties, steeds op zoek naar die balans waaraan hij zozeer hecht.

Dat de surrealisten via Paulhan een stem krijgen in de NRF is eveneens af te lezen uit de inhoud van het blad: René Crevel, Antonin Artaud (nu met gedichten) en Roger Vitrac zijn in 1925 allen met eigen poëzie aanwezig en bespreken daarnaast werk van elkaar en van hun geestverwanten. Crevel introduceert werk van Blaise Cendrars en van Pierre Sichel, en levert een bespreking van een *Anthologie de la jeune poésie française*. Artaud schrijft over Vitrac, en Vitrac over Artaud.

Ook in de gedichten die Paulhan kiest, valt de aandacht voor 'oud' en 'nieuw' weer op. Het nummer van november 1926 is voor de helft gevuld met een hommage aan Stéphane Mallarmé. Paulhan heeft een onuitgegeven tekst, *Ouverture ancienne de Hérodiade*, te pakken gekregen en publiceert deze in de NRF. Hij nodigt oude en nieuwe Mallarmé-bewonderaars uit hun licht op deze tekst te laten schijnen. T.S. Eliot en Giuseppe Ungaretti, Claudel en Ponge leveren bijdragen, evenals Mallarmé's dochter en de nu vergeten Henry Charpentier. De vier eerstgenoemden zijn auteurs wier herkomst in Paulhans netwerk eenvoudig te traceren is. T.S. Eliot is vanaf de jaren tien regelmatig in Parijs en neemt al vanaf 1911 deel aan het literaire milieu van de NRF.²⁴ Mallarmé is één van de Franse auteurs voor wie Eliot grote belangstelling heeft en die hij in zijn bijdrage vergelijkt met Edgar Allan Poe. De relatie met Ungaretti begint als een literair contact in 1921, maar groeit snel uit tot een ware vriendschap, ondanks sterk uiteenlopende opvattingen op ideologisch vlak en allerlei meningsverschillen over letterkundige aangelegenheden. Dat Mallarmé een van de auteurs is die tot beider canon behoort, toont de frequentie waarmee deze auteur wordt genoemd in de briefwisseling Paulhan-Ungaretti.²⁵ Claudel is een NRF-auteur van het eerste uur. Paulhan, die zeker geen groot bewonderaar van Claudel was²⁶, beschouwde hem desondanks als één van de *éminences grises*, op wiens teksten hij graag rekende. Francis Ponge was een jonge auteur die via Paulhan en de NRF naam heeft gemaakt, zoals hieronder zal blijken. Om de primeur die Mallarmé's tekst vormt, bouwt Paulhan een deel van het bewuste tijdschriftnummer heen. Paulhan introduceert hier een werkwijze die in de NRF nieuw is en die hij wellicht via andere bladen heeft leren kennen.²⁷

Een secretaris naast Paulhan?

In juli 1925 stuurt Paulhan een brief aan Francis Ponge, om hem op de hoogte te stellen van de inhoud van NRF-nummer 143 dat op 1 augustus zou uitkomen. Ponge is een van de jonge auteurs met wie hij sinds 1923 een intensief contact onderhoudt en wiens werk dankzij hem een plaats zal krijgen in het tijdschrift. Paulhan noemt niet alleen de inhoud van het nieuwe nummer, hij geeft tevens de volgorde waarin de teksten zullen worden opgenomen:

1er Août 1925

La N—————R—————Fr.—————

=

Francis Ponge	: À la gloire d'un ami.
Jacques Rivière et Paul Claudel	: Correspondance.
Jean Schlumberger	: Dialogues avec le corps endormi.
Pierre Camo	: Sirène.
André Gide	: Les Faux-Monnayeurs (fin).
Albert Thibaudet	: Critique Française et critique allemande.

Notes

Décidément, il me semble qu'il vaut mieux donner à la gloire seul.²⁸

N'est-ce pas.

(...)

Ce numéro me plaît bien.

A toi,

Jean

Un vrai service que tu pourrais nous rendre, ce serait ceci: me faire une liste de tous les abonnés possibles à la nrf, que tu connaîtrais, à qui envoyer, de ta part, un no specimen.²⁹

Niet alleen over de tekst van Ponge en de andere bijdragen wordt gesproken in de brieven die volgen. De correspondentie maakt tevens duidelijk dat Paulhan Ponge graag als secretaris naast zich zou benoemen, in de functie dus die hijzelf in Rivières tijd bekleedde. Ponge vindt het een aantrekkelijke gedachte, maar de zaak ketst af, waarschijnlijk op een veto van Gaston Gallimard. Hoe voorzichtig Paulhan in deze tijd nog moet opereren om alle partijen te vriend te houden en het blad tegelijker-

tijd toch zijn eigen stempel te geven, blijkt uit het vervolg van het verhaal over deze secretarisfunctie. Hoe de zaak precies is gelopen, kan uit de brieven niet worden vastgesteld. Paulhan geeft echter het voornemen om zijn visie op de ontwikkelingen die hem voor ogen staan, te kunnen toetsen aan die van anderen, ook aan die van een jonge auteur die hij zeer bewondert, niet zomaar op.

Inmiddels is er sprake van een comité en in de eerste jaren na zijn benoeming tot hoofdredacteur laat Paulhan in zijn correspondentie op verschillende plaatsen weten, een 'direction collégiale' geen onaantrekkelijke gedachte te vinden. In een onuitgegeven brief aan Jean Schlumberger, één van de oprichters van het blad, zegt hij onomwonden dat hij voor een comité een centrale plaats weggelegd ziet.³⁰ Ook hieruit blijkt weer hoe groot het strategisch talent is van de pas benoemde hoofdredacteur. Hij vermijdt op deze wijze het gevaar dat hij als eenling tegenover Gide en Gallimard zal komen te staan en kan regelmatig en in een vast verband de lopende zaken bediscussiëren. Dat is een werkwijze is die hem goed ligt, te oordelen naar de vele malen dat hij zijn correspondenten om hun oordeel vraagt.

Ponge nodigt hij uit aan de beraadslagingen deel te nemen. Hij schrijft op 1 februari 1926:

La première réunion du Comité de la N.R.F. aura lieu, le jeudi 4 Février, à trois heures et demie, au café Lutétia, galerie du premier étage.

Je compte sur toi.

J.P.

De volgende dag schrijft Paulhan weer een kort briefje aan Ponge en stelt hem voor dat ze samen naar Lutétia zullen lopen. Achterop dat epistel staan in Ponges handschrift de namen genoteerd van degenen die aanwezig zullen zijn. De lijst luidt:

Gallimard	Gabriel Marcel
Paulhan	Charles du Bos
Romains	Felix Bertaux
Schlumberger	Marcel Arland
Mauriac	Henri Rambaud
Maurois	Francis Ponge
Groethuysen	

Annoncés

Ramon Fernandez

Benjamin Crémieux³¹

Een brief, gedateerd maart 1926, waarin Paulhan Ponge plotseling ernstige verwijten maakt, geeft een wat merkwaardige blik op de bijeenkomst die 4 februari 1926 heeft plaatsgevonden. Paulhan laat Ponge weten van oordeel te zijn dat hij zich nu reeds enkele malen als prima donna gedragen heeft. Dit blijkt uit het feit dat hij absurde eisen stelt als het gaat om de publicatie van zijn werk, terwijl hij toch begrijpen moet dat Paulhan al zijn tact nodig heeft om Gaston Gallimard tot toestemming te bewegen. En nog een bewijs van slecht gedrag: hij heeft geweigerd te notuleren tijdens de eerste bijeenkomst van het comité, waarschijnlijk omdat hij zich daarvoor te goed voelde. Onbegrijpelijk, waar hij eerst toch zelf aan Paulhan had gevraagd hem als secretaris te beschouwen.³² Paulhans brief is een politiek meesterstuk: Ponge wordt terechtgewezen, maar tegelijkertijd wordt er een flink beroep gedaan op zijn eergevoel als auteur en als vriend. Het contact wordt een maand of twee verbroken, Paulhan schrijft Ponge met zoveel woorden dat hij hem een tijdje niet wil zien. In mei wordt de uitwisseling weer opgepakt alsof er nooit iets is voorgevallen. De correspondentie, die is uitgegeven onder het motto 'l'amitié et ses orages', wordt voortgezet tot aan Paulhans dood in 1968 en toont een zeer levendige literaire discussie in 697 brieven. Door Paulhans handelwijze blijft Ponge voor de NRF bewaard en laat Paulhan het publicatiekanaal open voor de auteur wiens werk hij onverminderd blijft bewonderen. Bovendien blijft ook de vriendschap intact; in de brieven wordt voortdurend verwezen naar ontmoetingen, gezamenlijke diners en uitstapjes. Het verhaal van Ponges mogelijke secretarisfunctie echoot weliswaar nog een poosje na in de correspondentie, maar of Ponge zich nu zelf als secretaris aangeboden heeft of dat Paulhan hem heeft gevraagd, is niet te achterhalen. Wel is zeker dat hij die functie nooit gekregen heeft. Evenmin wordt hij lid van het *comité de direction*.

Het comité de direction

In zijn brief aan Arland uit 1927 spreekt Paulhan van drie of vier leden voor het comité dat hij als hoofdredacteur om zich heen wil hebben. Het zijn uiteindelijk drie critici die al vanaf 1920 in de NRF schrijven, Marcel Arland, Ramon Fernandez en Benjamin Crémieux, die als zijn klankbord gaan fungeren. Ook Jean Schlumberger treedt toe, als vertegenwoordiger van de groep die de NRF heeft opgericht. Al deze namen staan reeds op het lijstje dat Ponge opstelt na of tijdens de vergadering in het café in februari 1926. Na de eerste bijeenkomst schrijft Paulhan aan Schlumberger, in wiens huis de meeste bijeenkomsten zullen plaatsvinden:

Je crois que cette fois nous tenons notre comité – mais je voudrais bien que de longtemps on ne songeât à lui donner d'autres membres que Gide, Gaston, vous et nous quatre. ³³

In naam zijn Gide en Gallimard, wellicht vanwege hun positie, lid van het comité geweest, in werkelijkheid hebben zij de bijeenkomsten, waarop 's ochtends een tekst van één van de aanwezigen werd gelezen en 's middags de samenstelling van het volgende nummer aan de orde kwam, nooit bijgewoond. Schlumberger speelde de rol van raadgever, veel meer dan Gide, aan wie die positie altijd is toegedicht. Hij vertegenwoordigt de band met het blad in zijn vroegste gedaante.³⁴ Arland en Fernandez zijn door Rivière bij de NRF gehaald. Beiden publiceren met grote regelmaat hun eigen teksten en essays evenals notities over Franse en buitenlandse literatuur in het tijdschrift. Crémieux is via Paulhan in NRF-kringen verzeild geraakt. Hij is een kenner van de Italiaanse literatuur en introduceert Luigi Pirandello, Italo Svevo en Alberto Moravia in Frankrijk. De stukken die hij tussen 1925 en 1930 aan de NRF levert, zijn echter niet het werk van een specialist op één terrein, maar van een all-round criticus met een zeer scherp literair instinct en een objectieve blik. Hij schrijft met evenveel inzicht over Erich Maria Remarque, Georges Meredith of Proust, als over auteurs uit de Italiaanse letterkunde. Daarbij is hij in 1926 en 1927 verantwoordelijk voor de theaterrubriek, de 'chronique dramatique'.

Arland, Crémieux en Fernandez zijn respectievelijk geportretteerd als 'critique moraliste', 'critique érudit' en 'critique philosophe'.³⁵ De stijl van hun stukken loopt inderdaad sterk uiteen en toont drie volkomen verschillende persoonlijkheden. Juist daarom kiest Paulhan hen uit als maandelijks gesprekspartners, hij zoekt meningen die onderling tegengesteld zijn en wil daaraan de zijne meten. Hij verlangt in de eerste plaats het oordeel te horen van de leden van het comité over het kritische gedeelte van de NRF en zoekt hun hulp bij de uitbreiding en redactie daarvan.³⁶ Het is niet om zijn eigen netwerk te verruimen dat hij het drietal nodig heeft. Hij ziet het als een interessante taak om het kritische deel van de NRF te vernieuwen, maar krijgt dat in zijn eentje niet voor elkaar. In het nummer van maart is in een open brief aan de abonnees al aangekondigd dat de NRF de negatieve oordelen over het recensiedeel van het tijdschrift, die sinds enige tijd te beluisteren zijn, serieus zal opvatten.³⁷

Arland, Crémieux en Fernandez nemen een groot deel van het redactiewerk dat de vernieuwingsoperatie meebrengt op zich. Het comité, met Paulhan aan het hoofd, redigeert de notes en de notules die ieder nummer bevat, maar besteedt regelmatig ook besprekingen uit aan anderen.³⁸ Er is echter nog een tweede reden. In de beschrijving van de bijeenkomsten van de leden van het comité de lecture van de uitgeverij³⁹, is duidelijk waarneembaar hoe de gedeelde verantwoordelijkheid het mogelijk maakt literaire politiek te bedrijven zonder dat één persoon kan worden aangesproken op de afwijzing van een manuscript of een vergelijkbare impopulaire beslissing. Paulhan, die vanaf 1920 deel uitmaakt van het comité de lecture, heeft voor het tijdschrift een dergelijk collectief nodig. Hij wil zich in de redactievoering

kunnen verbergen achter de anonieme autoriteit van een groep en die groep is het *comité de direction*. Er zijn echter tekenen dat hij deze constructie ook overneemt om zijn gang te kunnen gaan als hoofdredacteur. Het *comité de direction* is dan zijn alibi. Crémieux schrijft enigszins verwijtend:

Tu t'abrites constamment derrière le Comité, tu lui fais partager tes responsabilités aux yeux des étrangers. En réalité le Comité n'exerce aucun contrôle effectif, et les directives qu'il donne ne sont pas suivies. Alors à quoi bon?⁴⁰

Maar het verhaal gaat nog wat verder. In het juli-nummer van 1927 staat in de rubriek 'Revues' een notitie van een nieuwe medewerker, Jean Guérin. Het blijkt een pseudoniem te zijn waarachter het hele *comité de direction* schuilgaat. Deze strategie heeft Paulhan uitgedacht om op een open manier over poëtische en literair-politieke kwesties te schrijven, zonder dat één auteur direct aansprakelijk kan worden gehouden. De constructie biedt tevens de mogelijkheid ongunstige oordelen te geven over een schrijver en zijn werk zonder dat de persoonlijke verhoudingen direct schade lijden.⁴¹ Het is niet moeilijk vast te stellen dat de bijdragen van 'Guérin' voor het grootste deel door Paulhan zelf zijn geschreven, zijn stijl is goed herkenbaar, maar desondanks zijn lang niet alle stukken door hem geschreven.⁴²

Beroemd is de affaire met de surrealisten, die uit de correspondentie van Paulhan met diverse vertegenwoordigers van die groep is te reconstrueren. De verhouding tussen Breton en Paulhan is al enige tijd zeer gespannen⁴³ en komt tot een uitbarsting door een notitie van Jean Guérin in de NRF van oktober 1927. In een bespreking van een collectief werk van vijf surrealisten, onder wie Breton, en de reactie op dat werk van Artaud⁴⁴, constateert Jean Guérin dat de surrealisten hun afkeer van de literatuur via de literatuur uiten. Hij raadt ze aan met de literatuur om te gaan zoals je met je eigen ademhaling omgaat: accepteer haar, vergeet haar, en ga over tot de orde van de dag. Deze ironische raad vatten de surrealisten op als een poging tot uitsluiting en de bedreigingen aan het adres van Paulhan (die herkend is achter het pseudoniem) zijn niet van de lucht. De schriftelijke agressie en de beledigingen van Breton gaan zelfs zo ver, dat Paulhan hem uitdaagt voor een duel en Arland en Crémieux naar hem toestuurt als zijn secondanten. Maar Breton weigert op deze uitnodiging in te gaan en vermijdt een gevecht. Dat vindt Paulhan van een zodanige lafheid getuigen dat hij Bretons handelwijze openlijk aan de kaak stelt in het volgende nummer van het tijdschrift.

In een evaluatie van de functie van het *comité de direction* is het onjuist de instelling van het comité te beoordelen als een uitbreiding van Paulhans netwerk. Arland, Crémieux en Fernandez waren immers al deelnemers van de groep waar-

mee Paulhan de NRF maakte. Het is veeleer als mede-netwerkbeheerders dat zij worden aangesteld. Het kritische deel van het tijdschrift heeft op allerlei momenten en manieren van hun werk geprofiteerd. De formuleringen in de brief aan Arland uit 1927 laten zien dat Paulhan precies wist wat hij door de instelling van het comité wilde bereiken.

Paulhans correspondentie

Het animo waarmee Paulhan correspondeerde is legendarisch. Met een fraaie omschrijving is Paulhans epistolariteit aangeduid als 'une véritable manie de la correspondance'.⁴⁵ Iedere morgen zat Paulhan achter zijn bureau brieven te schrijven. Om te beginnen stelde hij een lijst op van de brieven die op een ochtend aan de beurt dienden te komen en vervolgens werkte hij de een na de ander af. Dan bracht hij ze zelf naar de post en zette zich aan volgende bezigheden. De NRF was zijn tijdschrift, hij resideerde achter zijn bureau, ontving jonge auteurs die hun manuscripten kwamen tonen en stelde zich op de hoogte van de plannen van degenen die met regelmaat hun bijdragen leverden. Belangrijker nog dan de conversatie met deze of gene, was echter het contact per brief. Was de NRF het tijdschrift waaraan hij het grootste deel van zijn tijd besteedde, het enige tijdschrift was het niet. In de jaren twintig speelde hij, achter de schermen, een grote rol in het tijdschrift *Commerce* en in de jaren dertig een even grote rol in *Mesures*. Minder omvangrijk was de taak als raadgever die hij in de *Navire d'Argent* van Adrienne Monnier en in het Belgische *Le disque vert* vervulde; toch duikt zijn naam ook direct op als die tijdschriften besproken worden. Om zijn werk als hoofdredacteur van de NRF en, al dan niet openbaar, redactielid van de andere tijdschriften zo goed mogelijk te kunnen uitvoeren, onderhield Paulhan dat ongeëvenaarde correspondentienetwerk. Het bestond, behalve uit de auteurs met wie hij contact zocht om hun teksten te kunnen publiceren, uit uitgevers, boekhandelaars, drukkers, Amerikaanse mecenasen⁴⁶, en vele anderen die bij het culturele leven betrokken waren, in en buiten Parijs. 'Il était au coeur d'un véritable réseau', is een observatie die in dit verband niet overdreven lijkt.⁴⁷

Vanaf het midden van de jaren zeventig van de twintigste eeuw worden Paulhans brieven gepubliceerd. De totale collectie is zo omvangrijk, zo divers en zo verspreid, dat er nog slechts een deel in gepubliceerde vorm beschikbaar is.⁴⁸ Veel briefwisselingen beginnen tussen 1920 en 1925, de periode waarin Paulhan eerst als secretaris van Rivière, vervolgens als hoofdredacteur verantwoordelijkheid gaat dragen, veel briefwisselingen gaan door tot in 1968, het jaar van Paulhans dood. Paulhan besteedde veel zorg aan het uiterlijk van zijn brieven, het hierboven geciteerde exemplaar aan Ponge, van 1 augustus 1926, laat dit zien. Hij voegde vaak

tekeningen toe, onderstreepte wat hij belangrijk vond en sprak zijn correspondenten aan in een stijl die varieerde van zakelijk en afstandelijk tot vriendschappelijk en vertrouwelijk, al naar gelang de aard van het contact.

Een nadere blik op twee correspondenties die reeds zijn uitgegeven, illustreert de wijze waarop Paulhan per brief zijn redacteurschap vervulde. Gekozen is voor de correspondentie met André Suarès (1868-1948), die bestaat uit 348 brieven, geschreven tussen 1925 en 1940, en die met Cathérine Pozzi (1882-1934), bestaand uit 96 brieven vanaf het jaar 1926 tot aan Pozzi's dood.⁴⁹ De vrij willekeurige keuze voor Suarès en Pozzi is gemotiveerd doordat hiermee zowel Paulhans relatie tot een auteur die al vanaf het vroegste begin van de NRF meedeed, als zijn contact met een auteur die hij zelf een plaats in het tijdschrift heeft bezorgd, belicht worden. Door de briefwisseling met deze twee auteurs als bron te nemen, wordt het mogelijk een klein stukje van Paulhans netwerk wat zichtbaarder te maken en te onderzoeken hoe de hoofdredacteur met zijn auteurs onderhandelde.

Paulhan en Suarès

Suarès is een auteur voor wie Paulhan een grote bewondering heeft, hetgeen zichtbaar wordt in het 'Cher Maître', de titel waarmee hij hem aanvankelijk aanspreekt.⁵⁰ In de eerste brief, gedateerd 30 oktober 1925, schrijft Paulhan:

Maître,

Mélot du Dy me demande de vous remettre le manuscrit, qui vous parviendra en même temps que cette lettre. *La Nouvelle Revue Française*, vous le savez, serait fière de donner un essai, une pièce, un poème de vous. J'insisterais ici davantage si je ne craignais d'être importun. Je suis très respectueusement vôtre

Jean Paulhan⁵¹

Suarès is van dit eerbetoon overigens allerm minst gediend. Na drie keer Paulhans schriftelijk ontzag over zijn kant te laten gaan, laat hij weten:

Ne me donnez pas du 'Maître', je vous en prie: cette couronne du ténor ne convient qu'aux grands premiers rôles de Paris.⁵²

Opmerkelijk is de manier waarop Paulhan hier afwijkt in de schrijfwijze van de naam van het tijdschrift: in de brief aan Suarès is het niet de NRF die graag een tekst

6

je me suis rappele' que
j'avais du vous blesser, un jour ou
nous dejeunions vers l'Odeon, en vous
avouant que je n'aimais pas Kass-
ner sans reserves.

C'est sans doute mon
defaut de ne pas aimer sans re-
serves ceux des poetes qui s'annon-
cent, je veux dire au-dessus de
qui flotte une sorte d'atmosphere
de beaute'. J'ai trop de tendresse
pour les modestes : ceux qui trou-
vent la grandeur sans l'avoir,
semble-t-il, recherchee : une gran-
deur jus qu'au dernier instant
inattendue.

de sorte que je prefere
Broch, Musil ou Kafka a Kassner.

van hem zou opnemen, maar *La Nouvelle Revue Française*. Om welk manuscript het gaat, is niet bekend. Mélot du Dy was intensief betrokken bij *Le disque vert* en ook met hem onderhield Paulhan een briefwisseling. Zijn naam lijkt hier gebruikt te worden om het vertrouwen van Suarès te winnen en daar was wel een en ander voor nodig.

Suarès, die wat zijn leeftijd betreft tot de generatie van de oprichters van de NRF hoorde, levert zijn eerste bijdrage, de *Chronique de Caërdal*, in het april-nummer van 1912. Suarès is een criticus die grote bewondering wekt bij Rivière en de anderen vanwege zijn volstrekt compromisloze houding, zijn onverbloemde uitspraken en de klassieke, elitaire stijl van zijn proza. Jacques Copeau, één van de niet eerder genoemde oprichters van de NRF, nodigt hem uit aan het tijdschrift bij te dragen in een stijl en toon conform aan die van Suarès. Hij beklemtoont de vrije geest die in het blad heerst:

La NRF n'a point de patrons à ménager. Elle fait profession de liberté. Sa tâche est de dire ce qu'elle croit juste, ou ce qu'il est hardi de penser sur le temps, et contre lui. De chez nous je n'entends que bannir la médiocrité, la sécheresse et la mauvaise foi politique, ou la politique tout court. Que la colère de Caërdal descende donc parmi nous, puisqu'elle est grande et saine.⁵³

Terwijl Suarès over anderen meedogenloos oordeelt en zowel zijn bewondering als zijn afkeer in niet mis te verstane bewoordingen uit, is hij zelf echter zeer snel gekwetst. Als Rivière hem in 1914 aankondigt dat zijn *Chronique* niet gecontinueerd zal worden en er in 1919 bij het begin van de nieuwe NRF-reeks geen beroep op hem wordt gedaan, is hij uiterst verbolgen en houdt hij Gide en Rivière hiervoor verantwoordelijk. Paulhan wil deze temperamentvolle auteur graag terugzien in de NRF en weet hem op de juiste wijze te vleien. Suarès laat zich overtuigen en in het nummer van 1 april 1926 staat, na een onderbreking van twaalf jaar, weer een van zijn teksten.⁵⁴ Er wordt in detail onderhandeld over de elf fragmenten lyrisch proza die Suarès afstaat uit *Saint-Juin de la Primevère*. De drukproeven, het aantal exemplaren van het tijdschrift dat Suarès wenst te ontvangen, de cursieven, de kapitalen, de lettergrootte en de felbegeerde eerste plaats in het nummer (Paulhan heeft een toezegging gedaan), worden allemaal besproken. Suarès wil expliciet van Paulhan horen dat al zijn aanwijzingen zijn doorgegeven en opgevolgd: 'A-t-on bien suivi vos indications?' Dat hij zeer ingenomen is met Paulhans aandacht en zorg, toont zijn reactie. Hij vleit Paulhan op zijn beurt door te melden dat het aan hem alleen te danken is dat hij weer tot de NRF-auteurs gaat behoren. Hij laat merken dat hij pas gepubliceerd werk van Paulhan heeft gelezen en toont in een paar regels dat hij niet alleen inzicht heeft in Paulhans stijl, maar ook diens persoonlijkheid al weet te treffen:

Votre Guérison sévère répond entièrement à ce que j'attends de votre esprit. Vous allez, d'un trait patient et sage, dans l'analyse des caractères. Une discrétion peu commune enveloppe même les aveux: ce que vous ne dites pas se fait entendre sous ce que vous dites: à mi voix, c'est une confession aiguë.⁵⁵

Dan is Paulhan weer aan de beurt. In november 1926 wordt het tijd om een volgende Suarès-tekst aan de NRF-lezers te presenteren. Paulhan formuleert zijn verzoek aan Suarès zo handig, dat het een gunst aan hem persoonlijk lijkt te worden als Suarès nu een tekst zou afstaan. Om hem over te halen, kondigt Paulhan aan dat er op korte termijn een bespreking van zijn werk door Gabriel Bounoure zal worden opgenomen en dat hij zich voorneemt Suarès te raadplegen, als hij tijdens het lezen van de kopij twijfelt bij een of andere passage. Hij verontschuldigt zich dat hij nog niet eerder aan Suarès heeft doorgegeven hoeveel goede reacties hij heeft beluisterd over *Saint-Juin* en hoe groot de vreugde is in NRF-kringen dat Suarès weer terug is. Suarès antwoordt met een uitnodiging:

Êtes-vous libre mardi prochain, de deux à trois, cher Monsieur? C'est l'heure, je crois, où vous passez par ici. Venez, en voisin, causer un instant avec moi de ce qui nous intéresse l'un et l'autre. Vous faites beaucoup pour me rendre à la NRF.⁵⁶

Het zijn niet alleen de publicaties in de NRF waarover Paulhan onderhandelen moet. Ook *Commerce* telt Suarès graag onder haar auteurs.⁵⁷ Paulhan heeft al zijn tact en stuurmanskunst nodig om tussen de wensen van Marguerite Caetani, de mecenas en stilzwijgend de hoofdredacteur van *Commerce*, en de lastige eisen van Suarès door te laveren.⁵⁸

Op een moment als dit wordt zichtbaar met hoeveel overleg Paulhan de vele teksten die hij onder ogen krijgt, over de tijdschriften distribueert. Zijn discretie, geduld, onvermoeibare werklust, mensenkennis en zijn zeer vaardige pen, helpen hem om het netwerk van auteurs, teksten en tijdschriften te beheren.

De relatie Suarès – Paulhan blijft goed, de relatie Suarès – NRF blijft daarentegen problematisch. Zo schrijft Suarès op 9 oktober 1929 het volgende postscriptum onder een brief van drie regels waarin hij een afspraak tracht te maken met Paulhan:

Voici la troisième fois qu'on m'adresse la NRF au nom d'André Suarez: ce n'est pas le mien; et il ne m'est pas agréable qu'on m'en donne un, assurément beaucoup plus illustre et bien plus digne de l'être. Vous n'y êtes pour

rien, cher Monsieur. Faites-moi rendre pourtant mon es qui convient à mon obscurité comme à ma modestie.

Vallérie? Gyddes? P.T.Q. Farges?

L'éclat de si grands noms n'a rien à craindre d'une mauvaise orthographe. Mais la bonne est nécessaire à ceux qui ne font point partie des constellations.⁵⁹

Van Suarès' hand verschijnen sporadisch bijdragen in de NRF. Zijn *Chronique de Caërdal* herneemt hij echter pas weer in het januari-nummer van 1939.

Paulhan en Pozzi

Van Cathérine Pozzi worden in 1927 en 1929 teksten in de NRF opgenomen. De auteur van het autobiografische verhaal *Agnès*, dat verschijnt in het nummer van februari 1927, verzoekt Paulhan uitdrukkelijk om, waar volgens NRF-gewoonte op het omslag de naam van de schrijver staat, slechts de initialen C.K. te vermelden. Bij het gedicht *Ave* dat in december 1929 verschijnt, staat Karin Pozzi als naam van de auteur. Te oordelen naar de briefwisseling tussen de twee is er waarschijnlijk geen andere auteur voor wie Paulhan zich zoveel inspanning heeft getroost om hem of haar tot publicatie te bewegen. Evenals bij Suarès wil Paulhan haar teksten niet alleen in de NRF, maar ook in *Commerce*, en in de jaren dertig in *Mesures* laten opnemen. Het is in de eerste plaats de literaire kwaliteit van haar manuscripten waarom Paulhan zich zoveel moeite geeft, in de tweede plaats is er zeker een grote fascinatie geweest voor deze intelligente, maar hoogst gecompliceerde vrouw, die afwisselend als irritant, verleidelijk, mysterieus, veeleisend en kwetsbaar naar voren komt in haar brieven.

Het begin van hun contact, de eerste brief heeft de ondertekening C.K., stamt van 4 november 1926 en is exemplarisch voor wat gaat volgen. De tekst van *Agnès* lijkt aanvankelijk bestemd te zijn voor *Commerce*, maar Marguerite Caetani weigert een anonieme tekst te publiceren. De anonieme auteur C.K. gaat akkoord met een publicatie in de NRF en laat Monsieur Paulhan weten dat hij (of zij) via Paul Valéry te horen heeft gekregen dat Paulhan Caetani maar moet verzoeken de tekst aan de NRF af te staan. Als er drukproeven komen, kunnen die worden toegestuurd aan Henri Fougassié.⁶⁰ Paulhan tast in het duister en wendt zich tot Valéry om deze te bedanken voor zijn bemiddeling bij het verkrijgen van de tekst die hij beoordeelt als 'cette fraîche merveille'.⁶¹ Begin 1927 weet Paulhan nog steeds niet met wie hij te doen heeft. Hij vraagt Valéry om een brief met een reactie op *Agnès*, die voor C.K. bestemd is aan hem of haar door te sturen en laat Valéry weten dat de algemene mening is dat zich een man achter de initialen verborgen houdt, ofschoon men ook

hoort verkondigen dat de tekst op een schilderij van Marie Laurencin lijkt.⁶² Dan onthult Valéry aan Paulhan de identiteit van de auteur en kort daarop begint de briefwisseling tussen Pozzi en Paulhan. De weken na de publicatie stuurt Paulhan de positieve en soms ook minder positieve reacties door die hij ontvangt van Crémieux, Henri Hertz, Henry Poulaille, Adrienne Monnier en vele anderen die verbonden zijn met de tijdschriften in Parijs. Pozzi verdraagt deze plotselinge openbaarheid nauwelijks en de briefwisseling die zich ontvouwt, toont tekenen van een kat-en-muisspel, waarbij de rollen voortdurend wisselen en de inzet niets meer, maar ook niets minder is dan literatuur en de wens van de één en de terughoudendheid van de ander om teksten te publiceren.

De belangstelling voor het kleine oeuvre van Cathérine Pozzi, tot voor kort in de Franse literatuurgeschiedenis alleen bekend als *âme soeur* en minnares van Paul Valéry, groeit sinds de editie van haar *Journal* en de publicatie van haar briefwisseling met Rilke⁶³ gestadig, naar blijkt uit de frequentie waarmee haar naam in boeken en artikelen verschijnt. Het is aan Paulhan te danken dat twee van haar teksten al in de jaren twintig door het NRF-publiek gelezen konden worden.

Besluit

Vanaf het moment dat hij uit de oorlog in Parijs terugkeerde tot aan de dood van Rivière in 1925, heeft Paulhan op alle plaatsen van het literaire leven contacten gezocht en deze zorgvuldig onderhouden. Zo heeft hij zich onbewust (?) voorbereid op het hoofdredacteurschap van de NRF. Toen hij deze positie in 1925 ging bekleden, heeft hij zijn correspondentienetwerk uitgebreid en het steeds opnieuw gebruikt om voor de NRF en de andere tijdschriften die hem ter harte gingen, teksten te fourneren. Daarvan hebben die tijdschriften en de betrokken auteurs in gelijke mate geprofiteerd. 'C'est la qualité du texte et non la valeur des idées qui prime'⁶⁴, heeft hij daarbij tot in de jaren dertig als zijn motto kunnen handhaven.

Noten

1 W.G.C. Byvanck, 'Tijdgenooten. De Nieuwe School', in *De Amsterdammer*, no. 2330 (18/2/1922).

2 Er zijn inmiddels een aantal belangrijke studies over de NRF verschenen. De secundaire bron waarnaar ieder onderzoek naar het tijdschrift terecht als eerste verwijst is een zeer uitgebreide materiaalverzameling in drie banden over de periode tot WO I zonder enige literair-historische interpretatie: Auguste Anglès, *André Gide et le premier groupe de La Nouvelle Revue Française. La formation du groupe et les années d'apprentissage 1890-1910*, Parijs 1978; *L'âge critique 1911-1912*, Parijs 1986; *Une inquiète maturité 1913-1914*, Parijs 1986.

3 Jean Paulhan, *Choix de lettres I. 1917-1936. La littérature est une fête*. Par Dominique Aury et Jean-Claude Zylberstein; revu et annoté par Bernard Leuillot. Parijs 1986, p. 155. In de noot bij deze brief (*ibidem*, p. 458) wordt een brief van 29 januari 1983 geciteerd waarin Arland aan Jacqueline Paulhan, Paulhans schoondochter, schrijft: 'Après la mort de Rivière, Jean eut l'idée d'un petit comité. L'idée se réalisa vers 1928-1930. Ce comité se réunissait une fois par mois

chez l'un de ses membres [...]. Le matin, on discutait sur le no précédent de la revue, on faisait des projets, etc.; après le déjeuner, l'un de nous lisait un texte inédit de lui-même; enfin lecture d'articles ou de notes proposées à Jean pour la revue. [...] Tout cela se faisait très sérieusement. Beaucoup de discussions; il se trouve que j'étais presque toujours du côté de Jean.' Naar deze brief wordt ook verwezen in een recente studie over het tijdschrift: Laurence Brisset, *La NRF de Paulhan*, Parijs 2003, p. 53.

4 Zie over de NRF in bezettingstijd Pierre Hebey, *La Nouvelle Revue Française des années sombres, juin 1940-juin 1944. Des intellectuels à la dérive*, Parijs 1992.

5 Jean Lacouture, *Une adolescence du siècle*. Jacques Rivière et la NRF, Parijs 1994, p. 382.

6 De discussie over een puur literaire lijn tegenover een lijn die ook politieke posities in het blad wil tonen, is aan te wijzen door de hele geschiedenis van het tijdschrift heen. De vertegenwoordigers van deze twee kampen zijn ook wel tegenover elkaar geplaatst als de niet-geëngageerden tegenover de nationalisten, zie bijvoorbeeld Lacouture, *Adolescence*, p. 383.

7 Een aantal van de oprichters van het blad, in de eerste plaats Gide, beschikten over een groot eigen kapitaal. Verwijzingen naar de rijke oprichters van de NRF als *millionnaires intellectuels* of met vergelijkbare ironische aanduidingen, zijn in de literatuur een aantal malen te vinden, zie bijvoorbeeld Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 47.

8 Zie Pierre Assouline, *Gaston Gallimard. Un demi siècle d'édition française*, Parijs 1984, p. 102. Ook in de studie van Brisset wordt regelmatig aangeduid dat in de hele onderneming, i.e. het tijdschrift en de uitgeverij met alle projecten die daarbinnen worden ondernomen, de sporen van competitie en rivaliteit tussen Gide en Gallimard zichtbaar zijn.

9 Zie bijvoorbeeld Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 47, 48.

10 De uitgeverij Gallimard is opgericht na het tijdschrift. Hoe de ontwikkeling van het tijdschrift, via de *Editions de la NRF* tot de oprichting van *Librairie Gallimard* verliep, is te volgen via de studie van Assouline, *Gaston Gallimard*, p. 41, 42. Vaststaat dat Gaston Gallimard in alle projecten een belangrijke rol speelde, ook al is hij pas na de oprichting van de NRF in beeld gekomen.

11 De NRF heeft in 1920 ongeveer 7000 abonnees, maar streeft naar een aantal van 10.000, zie Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 28.

12 Paulhans capaciteiten zijn nog niet voldoende bekend bij Gide, dat is waarschijnlijk de reden dat hij niet direct directeur wordt. Hier blijkt dus nog eens hoe sterk Gides rol in het tijdschrift was, ondanks het feit dat hij grotendeels achter de schermen aan de touwtjes trok.

13 Zie Assouline, *Gaston Gallimard*, p. 117.

14 Het verzameld werk van Paulhan is tussen 1966 en 1970 in vijf banden uitgegeven door de 'Cercle du livre précieux': Jean Paulhan, *Oeuvres Complètes, Parijs 1966-1970*.

15 Zie Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 21, 22.

16 Informatie hierover is bijvoorbeeld te vinden in Frédéric Badré, *Paulhan le juste*, Parijs 1996, p. 69, 70; Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 22; Laure Murat, *Passage de l'Odéon*. Sylvia Beach, Adrienne Monnier et la vie littéraire à Paris dans l'entre-deux-guerres, Parijs 2003, p. 37-40.

17 Deze enigszins onverwachte sportieve belangstelling van Gide krijgt een vervolg in een brief van Paulhan aan Valéry Larbaud uit 1934: 'Gide est venu à la Vigie, très joyeux et qui s'est révélé de première force au ping-pong', zie Paulhan, *Choix de lettres I*, 1986, p. 325.

18 Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 25, 26.

19 Een beschrijving van het comité de lecture van de uitgeverij, dat in 1927 uit elf leden bestaat, is te vinden in Assouline, *Gaston Gallimard*, p. 116-132.

20 *Coeur de Ténèbres* is de Franse titel die Ruyters, 'ce Belge passionné de littérature anglaise' aan de roman geeft, zie Assouline, *Gaston Gallimard*, p. 39.

21 De crisis en de remedie die wordt gezocht, staan beschreven in Maaike Koffeman, *Entre Classicisme et Modernité. La Nouvelle Revue Française dans le champ littéraire de la Belle Époque*, Amsterdam 2003, p. 171-208.

22 Jacques Rivière, geciteerd in: Pierre Hebey, *L'esprit NRF 1908-1940*, Parijs 1990, p. 258. Dit positieve oordeel wordt onderschreven door Brisset: 'l'entre-deux-guerres a représenté sans conteste le renouveau du roman', zie Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 150.

23 In zijn rubriek 'Réflexions' kijkt de criticus Albert Thibaudet in maart 1929 terug op twintig jaar NRF. Hij komt daar met deze erenaam, zie Hebey, *L'esprit NRF*, p. 687.

- 24** Zie hierover Sophie Levie, 'T.S. Eliot en het continent. De rol van de Franse tijdschriften in de jaren twintig', in W. Bronzwaer e.a., *T.S. Eliot. Een Amerikaan in Europa*, Baarn 1988, p. 70-87 en Sophie Levie, *Commerce 1924-1932, une revue internationale moderniste*, Rome 1989, p. 166-178, *passim*.
- 25** Van de correspondentie van Paulhan en Ungaretti zijn 488 brieven over. Tot in de jaren veertig bewaarde Ungaretti nauwelijks de brieven die hij ontving; daardoor zijn er van Paulhan tot 1944 vrijwel geen brieven opgenomen in deze publicatie. De totale briefwisseling is veel omvangrijker geweest, zie Jean Paulhan-Giuseppe Ungaretti, *Correspondance 1921-1968*. Édition établie et annotée par Jacqueline Paulhan, Luciano Rebay et Jean-Charles Vegliante. Préface de Luciano Rebay, Parijs 1989.
- 26** Zie bijvoorbeeld zijn oordeel over diens *Art Poétique* in een brief aan Marcel Jouhandeau uit 1940 in Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 163.
- 27** Het Belgische tijdschrift *Le disque vert*, waaraan Paulhan en andere NRF-auteurs regelmatig meewerkten, bevatte in de jaren 1923-1925 speciale thema-katernen over het symbolisme, Freud, Charlie Chaplin (Charlot) Max Jacob, dromen en suïcide; zie over dit blad Sophie Levie, "'Ouvert à tous, difficile cependant à ouvrir" - la revue Belge *Le disque vert, 1921-1941*', in Sophie Levie (ed.), *Reviews, Zeitschriften, Revues. Avantgarde Critical Studies*, Amsterdam - Atlanta 1994, p. 97-137.
- 28** Ponge heeft een aantal teksten ingestuurd, maar Paulhan wil er slechts één, 'à la gloire', publiceren in dit nummer.
- 29** Jean Paulhan - Francis Ponge, *Correspondance 1923-1968*. I: 1923-1946. Édition critique annotée par Claire Boaretto, Parijs 1986, p. 54.
- 30** Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 52, 53.
- 31** Paulhan - Ponge, *Correspondance* I, p. 62, 63. Het is opmerkelijk dat enerzijds het comité dus in 1926 al uit vijftien auteurs lijkt te bestaan en in café Lutétia in vergadering bijeenkomt, terwijl Paulhan anderzijds in 1927 aan Arland verzoekt om eens over een comité te gaan denken, naar blijkt uit de brief die aan het begin van dit stuk is geciteerd.
- 32** 'Tu as complètement refusé, peut-être parce que cela te semblait humiliant, de prendre quelques notes pendant la discussion du 'comité'. Ceci après m'avoir demandé de te considérer comme secrétaire de la revue. Or, c'était à peu près, le premier service de secrétaire que je te demandais, et sur lequel je comptais.' Zie Paulhan, *Choix de lettres* I, p. 65.
- 33** Ongepubliceerde brief in het Fonds Paulhan, geciteerd in Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 54.
- 34** *Ibidem*, p. 55.
- 35** A.A. Eustis, Marcel Arland, Benjamin Crémieux, Ramon Fernandez. *Trois critiques de la Nouvelle Revue Française*, Parijs 1961.
- 36** Het is niet alleen een inhoudelijke uitbreiding, die de instelling van het comité bereikt. Hoe serieus de afdeling kritiek wordt genomen blijkt ook uit de materiële uitbreiding van het tijdschrift: vanaf augustus 1927 groeit het katern kritiek met 16 pagina's. De nummers van de NRF tellen vanaf dat moment 144 bladzijden in plaats van 128.
- 37** Jean Paulhan, *Chroniques de Jean Guérin, 1927-1940*. Choix de textes établi et présenté par Jean-Philippe Segonds, Parijs 1991, p. 11.
- 38** De opsomming van Segonds in zijn editie van het werk van Jean Guérin laat zien hoe groot de équipe was waarop Paulhan een beroep kon (laten) doen, zie Paulhan, *Chroniques de Guérin*, p. 12.
- 39** Zie noot 19.
- 40** Ongepubliceerde brief, geciteerd in Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 56.
- 41** Paulhan, *Chroniques de Guérin*, p. 13.
- 42** *Ibidem*, p. 15.
- 43** Paulhan stelt Ponge met een grimmig plezier op de hoogte van de epistolaire woordenwisseling tussen Breton en hemzelf in februari 1926, naar aanleiding van een opmerking in een brief aan Éluard. 'Monsieur, je vous tiens pour un con et un lâche', schrijft Breton aan Paulhan. Deze antwoordt: 'Il y a longtemps que vous m'emmerdez. Vous auriez pu comprendre plus tôt que je vous tiens pour aussi fourbe que lâche', Paulhan - Ponge, *Correspondance* I, p. 63, 64.
- 44** Wat in de literatuurgeschiedenis bekend staat als 'l'affaire des surréalistes', is vele malen beschreven. Zie bijv. Paulhan, *Chroniques de Guérin*, p. 15 en Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 56, 57.
- 45** Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 215.

- 46** Zowel *Commerce* als *Mesures* werden door een Amerikaanse mecenas opgericht. Paulhan heeft èn met Marguerite Caetani (*Commerce*), èn met Henry Church (*Mesures*) een uitgebreide correspondentie gevoerd. Hiernaar wordt verwezen in: Levie, *Commerce 1924-1932, passim* en in Sophie Levie, 'Marguerite Caetani et *Commerce*: un cas de mécénat revuiste', in *La Revue des revues*, 18 (1994), p. 43-49. Over Paulhans bemoeienissen met *Mesures* gaat in het bijzonder: Sophie Levie, 'Het tijdschrift *Mesures*, een literair netwerk van de jaren dertig', in *Ts. Tijdschrift voor tijdschriftstudies*, 15 (2004), p. 4-32.
- 47** Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 176.
- 48** In de studie van Brisset staat een, onvolledig, overzicht van de gepubliceerde en ongepubliceerde correspondentie; zie Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 429-432. Er zijn reeds ruim 30 banden met correspondentie verschenen en er ligt nog materiaal voor zeker 15 volgende banden te wachten.
- 49** Jean Paulhan – André Suarès, *Correspondance 1925-1940*. Édition établie et annotée par Yves-Alain Favre, Parijs 1987; Cathérine Pozzi & Jean Paulhan, *Correspondance 1926-1934*. Édition établie, introduite et annotée par Françoise Simonet-Tenant, Parijs 1999.
- 50** Ook Gide, Claudel en Valéry spreekt Paulhan in de eerste brieven die hij aan hen richt zo toe.
- 51** Paulhan – Suarès, *Correspondance*, p. 15.
- 52** *Ibidem*, p. 18.
- 53** Geciteerd in Assouline, Gaston Gallimard, p. 40.
- 54** *Saint-Juin de la Primevère* zal hetzelfde jaar zal uitkomen, niet bij Gallimard maar bij een uitgever in Nîmes.
- 55** Paulhan – Suarès, *Correspondance*, p. 15, 16.
- 56** *Ibidem*, p. 17, 18.
- 57** Voor de publicatie van de fragmenten uit *Saint-Juin de la Primevère* in de NRF in 1926, heeft *Commerce* in 1925 al andere delen mogen uitbrengen.
- 58** In de brieven uit de jaren twintig dreigt Suarès regelmatig zijn medewerking weer te staken.
- 59** Paulhan – Suarès, *Correspondance*, p. 29. Vallérie, Gyddes en P.T.Q. Farges zijn natuurlijk Paul Valéry, André Gide en Léon-Paul Fargue.
- 60** Henri Fougassié is een Parijse bankier, met wie Pozzi bevriend is en die op haar verzoek bemiddelt tussen auteur en redacteur, zodat zij haar anonieme status kan bewaren, zie Pozzi & Paulhan, *Correspondance*, p. 37, 38.
- 61** *Ibidem*, p. 37.
- 62** *Ibidem*, p. 38.
- 63** Kort na de editie van het *Journal* verscheen de briefwisseling met Rilke. Zie Cathérine Pozzi, *Journal 1913-1934*. Préface de Lawrence Joseph. Édition établie et annotée par Claire Paulhan, Parijs 1987 en Cathérine Pozzi – Rainer Maria Rilke, *Correspondance 1924-1925*. Édition établie et présentée par Lawrence Joseph, Parijs 1990. Het Duitse taalgebied had Pozzi's bijzondere belangstelling. Het zou interessant zijn ook haar correspondentie met Ernst Robert Curtius te lezen, maar deze is nog niet gepubliceerd.
- 64** Brisset, *La NRF de Paulhan*, p. 58.